

Олександр Маркович БАНДУРКА,
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Стаття присвячена дослідженню загальних та спеціальних засад застосування звільнення від відбування покарання осіб, які вчинили кримінальні проступки. Також розглянуто проблемні питання, що виникають у зв'язку із застосуванням таких заходів. Встановлено, що звільнення особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України за вчинення кримінальних проступків може мати місце в разі призначення особі покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців та обмеження волі. В той же час таких захід кримінально-правового характеру не може бути застосовано за вчинення деяких кримінальних проступків у зв'язку з нормативним обмеженням такої можливості. Також при звільненні особи, що вчинила кримінальний проступок, від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України суд може призначити додаткове покарання у виді штрафу чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Ключові слова: покарання, звільнення від відбування покарання, загальні засади, спеціальні засади, кримінальні проступки, іспитовий строк, звільнення за хворобою, умовно-дострокове звільнення, протидія злочинності.

Постановка проблеми. Аналіз кримінального законодавства та наукових джерел дає підстави стверджувати, що засудження особи може мати місце як з призначенням покарання, так і без призначення такого (в тому числі зі звільненням від його відбування). В свою чергу засудження особи без призначення покарання може свідчити про застосування до такої особи інших заходів кримінально-правового характеру.

Однак в той же час засудження особи без призначення покарання не завжди супроводжується застосуванням до такої особи інших заходів кримінально-правового характеру. Як вірно зауважив А. М. Яценко, в даному випадку також можна казати про неможливість призначення будь-якого покарання із переліку покарань, передбачених в санкції, у зв'язку з особливістю суб'єкта притягнення до відповідальності. Таке засудження автор називає своєрідною формою реалізації кримінальної відповідальності. В той же час, як зауважує науковець, засудження без призначення покарання може мати місце також у зв'язку зі звільненням особи від призначеного покарання та його відбування (чи як за доцільніше вважає називати автор – у зв'язку з відмовою від покарання)¹.

Звільнення від покарання та його відбування передбачено (але не обмежується) розділом XII Загальної частини КК України. Зазначені норми передбачають можливість застосування інших заходів кримінально-правового характеру разом із засудженням особи. Варто також згадати, що на переконання А. М. Яценка поняття звільнення від покарання та поняття звільнення від відбування покарання є ідентичними та полягають у припиненні виконання призначеного судом конкретного покарання. У зв'язку з чим автор вважає більш доречним визначення «відмова від покарання» замість звільнення від такого².

Питанням звільнення від відбування покарання займалися вітчизняні науковці, зокрема Є. С. Назимко, О. О. Книженко, І. Г. Богатирьов, В. М. Дьомін, В. М. Навроцький, О. П. Горох, В. І. Тюгін та багато інших. В той же час деякі проблемні питання звільнення від відбування покарання, в тому числі за вчинення такого виду кримінальних правопорушень як кримінальні проступки, залишилися нерозкритими, що зумовлює подальші наукові пошуки.

Метою статті є дослідження особливостей застосування заохочувальних заходів у виді звільнення від відбування покарання за вчинення такого виду кримінальних правопорушень як кримінальні проступки.

Виклад основного матеріалу. Загальні засади звільнення від покарання та його відбування передбачені ч. 1 ст. 74 КК України. Враховуючи положення зазначеної норми, звільнення засудженої особи від

¹ Яценко А. М. Засудження за вироком суду без призначення покарання як окрема форма реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 21–30.

² Яценко А. М. Звільнення від покарання та від його відбування: з'ясування правової природи та визначення понять. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1082. Серія «Право». № 16, 2013 р. С. 158–161.

покарання чи подальшого його відбування, пом'якшення покарання чи заміна його більш м'яким покаранням (окрім звільнення від покарання чи його пом'якшення на підставі Закону України про амністію чи на підставі акта помилування) може бути застосовано лише судом і тільки у випадках, передбачених КК України.

Деякі автори, зокрема Є. О. Письменський, зазначають про обмеження загальних засад звільнення від покарання нормою ч. 1 ст. 74 КК України¹.

Натомість інші науковці вказують про те, що загальні засади застосування звільнення від покарання не вичерпуються положеннями ч. 1 ст. 74 КК України. До таких засад, на переконання таких науковців, також має бути віднесено застосування справедливого виду звільнення від покарання, врахування при звільненні від покарання положень Загальної частини КК України, незастосування звільнення від покарання в деяких випадках до осіб, засуджених за корупційні кримінальні правопорушення².

Також варто зауважити, що окремі дослідники здійснюють поділ загальних засад звільнення від покарання на універсальні та групові (які застосовуються лише відносно конкретних груп звільнення від покарання)³. До групових засад в тому числі відносять обмеження щодо застосування звільнення від покарання у зв'язку із засудженням за корупційні правопорушення.

Тематика засад звільнення від покарання та його відбування досліджувалася Т. І. Нікіфоровою. Дослідниця зазначала про імперативний характер загальних засад звільнення від покарання. Окрім того до загальних засад звільнення від покарання автор відносить передбачені ч. 2 та ч. 3 ст. 74 КК України пом'якшення на законодавчому рівні санкції відповідної статті та декриміналізацію діяння⁴. Однак на наше переконання такі засади звільнення від покарання та його подальшого відбування є спеціальними засадами, оскільки стосуються конкретно узятих випадків. Також, на наше переконання, такі підстави для звільнення від покарання можна віднести до квазізаходів виходячи з того, що у випадку декриміналізації діяння не може йти мова про його суспільну небезпечність (по аналогії з наявністю обставин які виключають кримінальну протиправність діяння), а у випадку зниження санкції статті можна казати про фактичне відбуття особою покарання за вчинене діяння. Отже, враховуючи наведене, відсутні підстави для застосування примусових чи заохочувальних заходів.

Аналізуючи зазначені положення зазначимо, що ч. 1 ст. 74 КК України

¹ Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2014. С. 49.

² Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Svazek 9, 5 vydání. С. 81–96.

³ Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.08 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2019. С. 14.

⁴ Нікіфорова Т. І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 94.

обмежується загальною засадою щодо звільнення від покарання та його відбування виключно судом в передбачених КК України випадках. Окрім того зазначені положення не містять жодних виключень з приводу застосування таких заходів за вчинення кримінальних проступків.

Що стосується спеціальних засад звільнення від покарання, до таких відносять усі інші засади, передбачені розділом XII Загальної частини КК України, а також засади, передбачені в ст. 104–107, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58 ч. 1 ст. 62, ч. 5 ст. 72 КК України¹.

Розглянемо особливості застосування деяких спеціальних засад звільнення від покарання та його відбування при засудженні особи за вчинення кримінальних проступків.

Розпочнемо своє дослідження зі звільнення від відбування покарання з випробуванням, адже як і раніше, звільнення від відбування покарання з випробуванням (на підставі ст. 75 КК України) на практиці лідирує серед інших видів звільнення від покарання². До прикладу в 2023 році кількість звільнених від призначеного покарання з випробуванням склало приблизно 33 % усіх засуджених³.

Такий вид звільнення від відбування покарання має місце в двох статтях Загальної частини КК України: ст. 75 КК України (передбачає звільнення від відбування покарання загальних суб'єктів), ст. 104 КК України (що передбачає звільнення спеціального суб'єкта – неповнолітньої особи).

Стаття 75 КК України передбачає можливість звільнення від відбування покарання на строк 1-3 роки. Враховуючи розгляд нами питання застосування ст. 75 КК України при засудженні за вчинення кримінальних проступків зауважимо, що таке звільнення може мати місце при засудженні особи до виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців або обмеження волі. При чому визначення доцільності застосування зазначеної норми покладається на розсуд суду, який має врахувати тяжкість вчиненого діяння, особу обвинуваченого та інші обставини.

Залежність можливості застосування звільнення на підставі ст. 75 КК України від виду покарання створює в певних випадках перешкоди для застосування такого звільнення, оскільки не залишає можливості звільнити особу від відбування призначеного покарання при вчиненні особою певних видів кримінальних правопорушень, серед яких наявні кримінальні проступки. Як приклад наведемо кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 129, ч. 2 ст. 192 та ч. 1 ст. 361 КК України, санкції яких серед видів покарань, що включають можливість застосування ст. 75 КК України, містять лише загрозу індивідуалізації обмеження волі.

В той же час слід врахувати, що покарання у виді обмеження волі, за

¹ Крушинський С., Нікіфорова Т. Звільнення від покарання та його відбування: матеріально-правові та процесуальні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 220–230.

² Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування (аналіз судової статистики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 3 (33). С. 167–175.

³ Судова статистика. Судова влада України.
URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.

приписами положень ст. 61 КК України, не може призначатися певним категоріям осіб (вагітним жінкам, інвалідам I та II груп, особам пенсійного віку). У зв'язку з чим такі особи, будучи більш вразливими верствами населення в порівнянні з іншими, навпаки позбавляються можливості бути звільненими від відбування покарання за вчинення зазначених кримінальних проступків.

Також варто зауважити, що ст. 75 КК України передбачає певні обмеження, що проявляються в забороні застосування звільнення від покарання на підставі зазначеної статті. Беручи до уваги такі обмеження, звільненню від відбування покарання з підстав, передбачених ст. 75 КК України не підлягають особи, які притягуються до кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, а також за порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, якщо такі особи здійснювали керування в стані сп'яніння чи під дією лікарських препаратів, які знижують увагу і швидкість реакції. При чому до порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспорту науковці відносять кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 276 КК України та ч. 1 ст. 281 КК України¹.

У зв'язку з чим наявне законодавче обмеження щодо застосування ст. 75 КК України при засудженні особи за вчинення наступних кримінальних проступків: за ч. 1 ст. 276 КК України та за ч. 1 ст. 281 КК України, що вчинені в стані сп'яніння чи під дією лікарських препаратів, які впливають на швидкість реакції; а також за ч. 1 ст. 357 КК України та ч. 3 ст. 357 КК України, що є корупційними кримінальними проступками.

В той же час окремі автори зазначають про потенційну можливість ігнорування такої заборони щодо звільнення на підставі ст. 75 КК України осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення вказаних вище кримінальних проступків, в разі затвердження угоди в рамках кримінального провадження. На переконання О. О. Книженка, в такому разі в суду виникає обов'язок прийняти відповідне рішення. Таку позицію автор обґрунтовує низькою якістю закону, оскільки закони мають бути чіткими, а редакція ст. 75 КК України наразі не визначає можливі заходи, які можуть бути застосовані до особи при укладенні угоди. Тому авторка зазначає на прийнятності звільнення від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, у зв'язку з укладенням угод². Така позиція знайшла підтримку також серед деяких інших науковців³.

¹Квітка О. О. Щодо діяння як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 281 КК України. Вісник Асоціації кримінального права України. 2020. № 1 (13). С. 145–162; Багіров С. Р. Порушення правил безпеки руху або експлуатації повітряного транспорту (ст. 276 КК України): науково-практичний коментар. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 1. С. 5–12.

² Книженко О. О. Новий погляд на звільнення від відбування покарання з випробуванням за корупційні кримінальні правопорушення. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2021. № 2 (16). С. 17–23.

³ Юріков О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення корупційних

Однак ми не можемо погодитися з таким обґрунтуванням, враховуючи наведене. Положеннями ч. 1 ст. 75 КК України передбачено загальні вимоги до застосування звільнення від відбування покарання при засудженні особи, в тому числі передбачено певні обмеження, які мають бути враховані. Що стосується угоди в рамках кримінального провадження, вимоги щодо її змісту по порядку затвердження передбачені КПК України. Враховуючи положення ч. 7 ст. 474 КПК України, при розгляді питання щодо можливості затвердження угоди обов'язком суду є перевірка такої угоди на дотримання вимог закону. У зв'язку з чим, виявивши невідповідність угоди вимогам закону (в тому числі у зв'язку з погодженням між сторонами угоди звільнення від відбування покарання з іспитовим строком за вчинення корупційного кримінального проступку), суд у відповідності до процесуального законодавства має відмовити в затвердженні такої угоди.

Також слід звернути увагу на можливість звільнення з іспитовим строком лише від відбування основного покарання, на чому наголошують науковці¹ та Верховний Суд. При чому Верховний Суд додатково роз'яснив, що при звільненні на підставі ст. 75 КК України особі можуть бути призначені лише визначені ст. 77 КК України додаткові покарання, до яких відносяться штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу².

Відповідно до ст. 54 КК України, за вчинення кримінального проступку покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не призначається. Що накладає певні обмеження щодо можливості призначення такого виду покарання при звільненні особи, яка притягається до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку, від відбування покарання з випробуванням. У зв'язку з чим такий особі може бути призначено лише одне з двох можливих додаткових покарань у виді штрафу чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю³.

Окремою нормою закону передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб у віці від 16 до 18 років. Така регламентація знайшла своє вираження в ст. 104 КК України, яка передбачає можливість звільнення неповнолітніх осіб, які притягаються до відповідальності за вчинення кримінальних проступків, від відбування

кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, на підставі угод. *Нове українське право*. 2021. № 5. С. 146–151.

¹ Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 (№ 4). С. 276.

² Практика застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. С. 493.

³ Кобзіна А. С. Звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, засуджених за вчинення кримінальних проступків. – Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури [Електронний ресурс] : тези доповідей науково-практичної конференції, 14 травня 2024 року, Харків / Міністерство освіти і науки України, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків : ХАІ, 2024. С. 74–77.

покарання у виді арешту, при чому іспитовий строк таким особам встановлюється від 1 до 2 років.

Також до підстав звільнення від відбування покарання відносять передбачені ст. 80 КК України заходи у виді звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Саме строк, що визначається певним проміжком часу, за словами О. О. Дудорова, є невід'ємною складовою давності¹. Статтею передбачено можливість звільнення особи від відбування покарання, в разі якщо вирок не було приведено до виконання протягом конкретного визначеного строку починаючи з дня, коли такий вирок набув чинності. Нормами ст. 80 КК України передбачено різні строки для звільнення від відбування покарання в разі невиконання вироку в залежності від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Так при вчиненні кримінального проступку для виникнення підстав для застосування вказаної норми щодо звільнення від відбування покарання має сплинути два (при засудженні особи до менш судового ніж обмеження волі покарання) або ж три роки (при засудженні особи до покарання у виді обмеження волі) з часу набрання вироком законної сили.

Однак чинним законодавством також передбачено подвоєння зазначених строків відповідно до чотирьох чи шести років у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 80 КК України. Мова йде про випадки ухилення засудженого від відбування покарання, при чому перебіг строку в даному випадку зупиняється на час такого ухилення. Така позиція законодавця пояснюється, зокрема, твердженням О. П. Гороха про те, що звільнення за давністю виконання вироку може мати місце, коли такий вирок недоцільно приводити до виконання стосовно особи, яка протягом встановленого конкретного строку не ухилялася від виконання такого вироку та не вчинила нового кримінального правопорушення. При чому, як зазначає автор, наявність факту ухилення від виконання вироку слід визначати на підставі конкретних фактичних обставин в залежності від виду призначеного покарання (несплата штрафу за наявності такої можливості, нез'явлення до органу місцевого самоврядування для виконання покарання у виді громадських робіт тощо)².

Також, беручи до уваги ч. 4 ст. 80 КК України, перебіг давності виконання вироку переривається при вчиненні засудженим нового злочину. Варто наголосити, що у зв'язку з таким формулюванням норми закону, при вчиненні засудженим до закінчення вказаного строку нового кримінального правопорушення у виді кримінального проступку, перебіг такого строку не переривається.

Положення ст. 80 КК України також передбачають випадки, коли

¹ Дудоров О. О. Поняття «ухилення від досудового слідства» в контексті звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 87–99.

² Горох О. П. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку: окремі проблеми судової практики. *Наука і правоохорона*. 2015 (3). С. 95–102.

давність виконання обвинувального вироку не застосовується. Однак такі випадки стосуються виключно окремої категорії злочинів, і при вчиненні кримінальних проступків не застосовуються.

На думку окремих науковців, звільнення від відбування покарання на підставі ст. 80 КК України настає автоматично зі спливом строку давності виконання обвинувального вироку¹. Однак з такою позицією автора погодитися не можна, зважаючи на особливості нормативного визначення ст. 80 КК України та загальні засади звільнення від відбування покарання, визначені положеннями ст. 74 КК України. Враховуючи лексичне значення слова «автоматичний», таке розуміється як «такий, що здійснюється автоматично, незалежно від волі, несвідомо»². В той же час, як уже зазначалося, звільнення особи від відбування покарання за закінченням давності виконання вироку суду може мати місце за певних умов, що включають вплив певного проміжку часу, встановлення факту не ухилення особи від виконання такого вироку суду та не вчинення особою нового злочину. Окрім того, відповідно до загальних засад застосування звільнення від відбування покарання, що закріплені в ст. 74 КК України, таке звільнення відбувається виключно судом. Розглядаючи питання щодо порядку застосування ст. 80 КК України, Верховним Судом було зроблено висновок, що застосування вказаної норми як підстави звільнення від відбування покарання передбачає в тому числі дослідження та встановлення судом строку, на протязі якого обвинувальний вирок не був виконаний, наявності впливу такого строку, а також встановлення відсутності факту ухилення засудженої особи від виконання вироку суду³. У зв'язку з чим можна стверджувати, що процес вирішення судом питання щодо застосування ст. 80 КК України потребує з'ясування та дослідження ряду фактів та обставин, з наявністю яких законодавець пов'язує можливість звільнення від відбування покарання.

Окремою нормою закону передбачено звільнення від відбування покарання неповнолітніх осіб у зв'язку із закінченням строків виконання обвинувального вироку суду. Пунктом 1 ч. 3 ст. 106 КК України передбачено, що строк виконання вироку щодо особи, яка вчинили кримінальний проступок у віці до 18 років, становить два роки. В той же час звільнення такої особи від відбування покарання відбувається з урахуванням положень ст. 80 КК України.

Окрім того пропонуємо розглянути умовно-дострокове звільнення особи від відбування покарання, призначеного за вчинення кримінального проступку. Такий вид звільнення від відбування покарання передбачено ст. 81 КК України, та може бути застосовано до особи, яка за вчинення кримінального проступку була засуджена та відбуває покарання у виді

¹ Нікітіна А. О. Строки в інституті звільнення від покарання та його відбування. *Право і суспільство*. 2017. № 2 (2). С. 145–150.

² Великий тлумачний словник української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. С. 7.

³ Постанова Верховного Суду від 20.10.2021 року у справі № 487/3326/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100544979>.

виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

Описуючи правову природу та суть умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, М. В. Романов зазначив про те, що суд призначає покарання, враховуючи тяжкість вчиненого правопорушення, характеристику особи та обставини справи. І до початку виконання покарання до особи ще не застосовується державний примус, у зв'язку з чим відсутній вплив на особу з боку держави. Однак при виконанні покарання, таке покарання має певний вплив на особу, у зв'язку з чим засуджений може зазнати певних змін у своїй поведінці. Законодавець в таких випадках передбачив можливість звільнення від покарання достроково, якщо покаранням досягнуто своїх цілей¹.

Щодо підстав умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, О. В. Ус вказав про наявність двох обов'язкових елементів: матеріального (щодо доведення засудженим свого виправлення) та формалізованого (фактичного відбуття передбаченого ч. 3 ст. 82 КК України строку призначеного покарання)².

Саме ч. 2 ст. 82 КК України передбачає так званий матеріальний критерій, враховуючи який суд може прийняти позитивне рішення щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. До такого критерію законодавцем віднесено сумлінну поведінку та сумлінне ставлення до праці, якими засуджений довів своє виправлення.

Що стосується відбуття необхідного строку призначеного покарання, по закінченню якого засуджена особа може звернутися з питанням про звільнення її від відбування покарання умовно-достроково, такий строк визначено в ч. 3 ст. 82 КК України та складає для засуджених за вчинення кримінальних проступків не менше половини призначеного судом строку покарання. Однак в зазначеній нормі також наявні винятки. Якщо особа засуджена за вчинення корупційного кримінального проступку (ч. 1, ч. 3 ст. 357 КК України) або за вчинення кримінального проступку, пов'язаного з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані сп'яніння чи під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (ч. 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 281 КК України), умовно-дострокове звільнення відносно неї може бути застосоване після відбуття не менше 2/3 призначеного судом покарання.

Окрім того варто наголосити на тому, що положеннями ст. 107 КК України умовно-дострокове звільнення неповнолітніх, які засуджені за вчинення кримінальних проступків, не передбачено. Така позиція законодавця піддається критиці з огляду на можливість засудження

¹ Романов М. В. Звільнення від відбування покарання : навч. посібник. Харків : Право, 2012. С. 12.

² Ус О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Харків : [б. в.], 2011. Вип. 117. С. 98–105.

неповнолітніх (з 16 до 18 років) за вчинення кримінальних проступків до покарання у виді в тому числі виправних робіт. При чому у відповідності до положень ст. 81 КК України загальні суб'єкти можуть бути звільнені умовно-достроково від подальшого відбування покарання у виді виправних робіт. До того ж на практиці хоч звільнення умовно-достроково від відбування покарання у виді виправних робіт трапляється рідше, ніж скажімо звільнення від подальшого відбування покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, але все ж має місце¹. У зв'язку з чим видається нелогічним позбавлення можливості неповнолітніх бути звільненими умовно-достроково від відбування покарання у виді виправних робіт за вчинення кримінальних проступків. Позиція щодо порушення основних засад кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб у зв'язку з неможливістю застосування до них умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді виправних робіт не є новою в науці кримінального права. Науковці таку позицію обґрунтовують тим, що до неповнолітніх осіб мають бути застосовані якщо не м'якші, то такі ж умови застосування кримінального закону, як і до повнолітніх². У зв'язку з чим положення ст. 107 КК України потребують нормативного врегулювання з метою забезпечення можливості застосування умовно-дострокового звільнення неповнолітніх від подальшого відбування покарання за вчинення кримінальних проступків.

Також однією з підстав звільнення від відбування покарання є звільнення за хворобою, що передбачено ст. 84 КК України. Відповідно до положень зазначеної статті, звільненню від покарання підлягають особи, які під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що унеможливорює усвідомлення ними значення своїх дій та можливість керувати ними. Також, відповідно до ч. 3 ст. 84 КК України, звільненню від покарання підлягають військовослужбовців, засуджені до покарання у виді службового обмеження, арешту чи тримання в дисциплінарному батальйоні, за умови визнання їх за станом здоров'я непридатними до військової служби. При наявності зазначених умов, відповідно до КК України, особа підлягає звільненню від покарання в обов'язковому порядку. Застосуванню таких заходів кримінально-правового характеру підлягають в тому числі особи, засуджені за вчинення кримінальних проступків.

Окрім того ч. 2 зазначеної статті передбачає, що якщо особа після вчинення кримінального правопорушення чи після винесення судом вироку захворіла на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню її покарання, така особа також може бути звільнена від покарання. При вирішенні зазначеного питання суд, відповідно до норми закону, повинен врахувати не лише характер захворювання, а також і тяжкість вчиненого кримінального

¹ Ухвала Ківерцівського районного суду Волинської області від 22 лютого 2024 року у справі №158/1606/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117161368>.

² Дашенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за злочини, вчинені у віці до вісімнадцяти років. *Форум права*. 2007. № 1. С. 40–44.

правопорушення, особу засудженого тощо. При чому, як було зазначено Н. І. Поліщук, поняття «важка хвороба» не є медичним критерієм. А перелік хвороб, які є підставою подачі матеріалів до суду щодо звільнення від відбування покарання за хворобою передбачено у додатку до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого спільним наказом Міністерства Юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України за № 1348/5/572 від 15 серпня 2014 року. Науковцем зауважено, що вказаний Порядок є єдиним нормативним актом, який регулює медичні критерії тяжкості захворювання для звільнення від покарання у зв'язку з таким захворюванням¹. Також питання звільнення від покарання у зв'язку із наявністю в засудженого тяжкої хвороби розтлумачено в постанові Пленуму Верховного Суду. Відповідно до зазначеної постанови, звільнення від покарання з місць позбавлення волі через наявність тяжкої хвороби може застосовуватися судом до тих засуджених, які захворіли на таку хворобу під час відбуття покарання, і за умови якщо ця хвороба перешкоджає подальшому відбуттю покарання². Враховуючи наведене, у зв'язку з наявністю тяжкого захворювання звільнення від іншого виду покарання окрім як від покарання у виді позбавлення волі законодавством не передбачено, що виключає застосування такого заходу за вчинення кримінальних проступків.

В той же час наявність такої підстави для звільнення від покарання як психічна хвороба (як і наявність тяжкої хвороби) як констатують науковці, не є безумовною підставою звільнення засудженого від відбування покарання, оскільки така підстава для звільнення містить ознаки відстрочки виконання вироку суду³. Враховуючи положення ч. 4 ст. 84 КК України, в разі одужання особи, яка була звільнена у зв'язку з психічною чи іншою тяжкою хворобою від покарання, така особа направляється для подальшого відбування покарання за виключенням випадків закінчення строків давності відповідно до ст. 49 чи ст. 80 КК України. При чому строк застосування примусових заходів медичного характеру (якщо такі застосовувалися при наявності психічної хвороби), зараховуються у строк покарання. Однак зі справедливістю такого зарахування погоджуються не всі науковці. Зокрема критично відгукуючись про таке зарахування дослідники звертають увагу на відмінності в обмеженнях, що покладаються на особу при застосуванні різних заходів медичного характеру та при відбутті різних видів покарань⁴.

Натомість звільнення від покарання військовослужбовців, які

¹ Поліщук Н. І. Кримінально-правова характеристика медичної підстави звільнення від покарання у зв'язку з хворобою. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4 (14). С. 34–41.

² Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 28.09.1973 №8 «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу». // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-73#o5>.

³ Донець К. Г. Особливості застосування звільнення від відбування покарання за хворобою. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 317–320.

⁴ Марко С. І., Бурда С. Я. Кримінально-правова природа звільнення від покарання у зв'язку з хворобою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 110–113.

внаслідок хвороби стали непридатним до подальшого проходження військової служби, є остаточною, у зв'язку з чим такі засуджені перебувають у більш вигідному положенні в порівнянні з цивільними засудженими. Тим більше, що при вирішенні питання про звільнення від покарання військовослужбовців нормативно не закріплено обов'язок суду враховувати особу такого військовослужбовця, тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та інші обставини¹.

Висновки. Звільнення особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України за вчинення кримінальних проступків може мати місце в разі призначення особі покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців та обмеження волі. В той же час таких захід кримінально-правового характеру не може бути застосовано за вчинення деяких кримінальних проступків (ч. 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 281, ч. 1, ч. 3 ст. 357 КК України) у зв'язку з нормативним обмеженням такої можливості. Також при звільненні особи, що вчинила кримінальний проступок, від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України суд може призначити такій особі додаткове покарання у виді штрафу чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Що стосується неповнолітніх осіб, щодо них передбачена можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням на строк від 1 до 2 років в разі засудження неповнолітнього за вчинення кримінального проступку до покарання у виді арешту.

Звільнення від відбування покарання особи, засудженої за вчинення кримінального проступку, у зв'язку із закінченням строку виконання вироку може мати місце, коли з дня набрання вироком законної сили минуло два (при засудженні особи до менш суворого ніж обмеження волі покарання) чи три роки, і вирок не було звернуто до виконання. Однак у випадку ухилення засудженого від відбування покарання, що стало наслідком невиконання вироку, зазначені строки подвоюються. Також строк у два роки встановлюється для звільнення неповнолітніх від відбування покарання за строками давності за вчинення кримінального проступку.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосовано до засуджених за вчинення кримінальних проступків при умові відбуття ними не менше половини призначеного судом строку покарання, а у випадку засудження за вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 281, ч. 1, ч. 3 ст. 357, КК України – за умови фактичного відбуття засудженим не менше 2/3 призначеного покарання. Окрім того умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання неповнолітніх осіб, які засуджені за вчинення кримінальних проступків, законом не передбачено.

Також слід зауважити, що при засудженні за вчинення

¹ Поліщук Н. І. Звільнення від покарання за хворобою військовослужбовців. *Правові горизонти*. 2019. № 16 (29). С. 76–80.

кримінального проступку особа звільняється від покарання у зв'язку з виникненням у неї психічного захворювання, однак за умови видужання особу може бути направлено для подальшого відбування такого покарання. Також нормативно визначено що військовослужбовця, засудженого за вчинення кримінального проступку до покарання у виді службового обмеження, арешту чи тримання в дисциплінарному батальйоні має бути звільнено від покарання у разі визнання його непридатним для подальшого проходження військової служби за станом здоров'я. В той же час звільнення засудженої за вчинення кримінального проступку особи від відбування покарання, коли така особа захворіла на іншу (окрім психічної) тяжку хворобу законом не передбачено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. 396 с.
2. Багіров С. Р. Порушення правил безпеки руху або експлуатації повітряного транспорту (ст. 276 КК України): науково-практичний коментар. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. 183 с.
3. Горох О. П. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку: окремі проблеми судової практики. *Наука і правоохорона*. 2015 (3). 252 с.
4. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування (аналіз судової статистики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 3 (33). 373 с.
5. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. / Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2019. 41 с.
6. Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Svazek 9, 5 vydání. 96 с.
7. Дашченко О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за злочини, вчинені у віці до вісімнадцяти років. *Форум права*. 2007. № 1. 168 с.
8. Донець К. Г. Особливості застосування звільнення від відбування покарання за хворобою. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. 408 с.
9. Дудоров О. О. Поняття «ухилення від досудового слідства» в контексті звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. 293 с.
10. Квітка О. О. Щодо діяння як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 281 КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1 (13). 371 с.

11. Книженко О. О. Новий погляд на звільнення від відбування покарання з випробуванням за корупційні кримінальні правопорушення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 2 (16). С. 17–23.

12. Кобзіна А. С. Звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, засуджених за вчинення кримінальних проступків. – Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури [Електронний ресурс] : тези доповідей науково-практичної конференції, 14 травня 2024 року, Харків / Міністерство освіти і науки України, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків : ХАІ, 2024. С. 74–77.

13. Крушинський С., Нікіфорова Т. Звільнення від покарання та його відбування: матеріально-правові та процесуальні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 220–230.

14. Марко С. І., Бурда С. Я. Кримінально-правова природа звільнення від покарання у зв'язку з хворобою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 110–113.

15. Нікітіна А. О. Строки в інституті звільнення від покарання та його відбування. *Право і суспільство*. 2017. № 2 (2). С. 145–150.

16. Нікіфорова Т. І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с.

17. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис. ... д-ра юрид. наук. Луганськ, 2014. 562 с.

18. Поліщук Н. І. Звільнення від покарання за хворобою військовослужбовців. *Правові горизонти*. 2019. № 16 (29). С. 76–80.

19. Поліщук Н. І. Кримінально-правова характеристика медичної підстави звільнення від покарання у зв'язку з хворобою. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4 (14). С. 34–41.

20. Постанова Верховного Суду від 20.10.2021 року у справі № 487/3326/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100544979>.

21. Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 28.09.1973 №8 «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-73#o5>.

22. Практика застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 524 с.

23. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання : навч. посібник. Харків : Право, 2012. 90 с.

24. Судова статистика. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.

25. Ус О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Харків : [б. в.], 2011. Вип. 117. С. 98–105.

26. Ухвала Ківерцівського районного суду Волинської області від 22 лютого 2024 року у справі №158/1606/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117161368>

27. Юріков О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, на підставі угод. *Нове українське право*. 2021. № 5. С. 146–151.

28. Ященко А. М. Засудження за вироком суду без призначення покарання як окрема форма реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 21–30.

29. Ященко А. М. Звільнення від покарання та від його відбування: з'ясування правової природи та визначення понять. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1082. Серія «Право». № 16, 2013 р. С. 158–161.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2024

Oleksandr M. BANDURKA,

Doctor in Science of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine

Tatiana An. SHEVCHUK,

PhD in Law, Associated Professor

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

PECULIARITIES OF APPLICATION OF SPECIAL PRINCIPLES OF RELEASE FROM SERVING A SENTENCE FOR CRIMINAL OFFENCES

The article is devoted to the study of general and special principles of application of release from serving a sentence for persons who have committed criminal offences. The author also examines the problematic issues arising in connection with the application of such measures. It has been established that the release of a person from serving a sentence with probation on the basis of Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine for committing criminal offenses may take place in the event of the person being sentenced to correctional labor, service restriction for military personnel, and restriction of liberty. At the same time, such a measure of a criminal law nature cannot be applied for the commission of certain criminal offenses due to the regulatory restriction of such a possibility. Also, when releasing a person who has committed a criminal offense from serving a sentence on the basis of Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine, the court may impose on such a person an additional punishment.

Keywords: *release from serving a sentence, general principles, special principles, criminal offences, punishment, probation, sick leave, parole.*